
HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

HARVARDIANA ACADEMIA IN NOV·ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

QUID PHIDIÆ

PLATO DEBUERIT?

Paris. — Typographie de Firmin Didot frères, rue Jacob, 56.

QUID PHIDIÆ

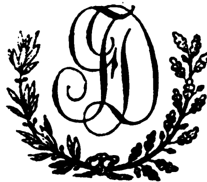
PLATO DEBUERIT?

THESIM PROPONEBAT

Facultati litterarum parisiensi

CAROLUS LÉVÊQUE,

LICENTIATUS ET LOGICÆ PROFESSOR.

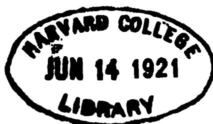

PARISIIS,

APUD FIRMIN DIDOT FRATRES,

INSTITUTI TYPOGRAPHOS, VIA JACOB, 56.

1852.

HARVARD COLLEGE
JUN 14 1921
LIBRARY

QUID PHIDIÆ
PLATO DEBUERIT?

Nulla res est in omni natura, neque ex his quæ ad corpora, neque ex his quæ ad mentem pertinent, quæ è nihilo ad vitam, è tenebris ad lucem derepente erumpat. Ut in præsentibus futura involuta latent, sic in præteritis præsentia olim continebantur, ita ut nulla sit quæ, nisi poeticè, sine matre creata proles dici possit. At id quoque de scriptis philosophorum meritò affirmabit aliquis; et quò altior, quò magis veri propinqua et admiratione digna videtur doctrina, eò pluribus annis, eò majoribus multorum ingeniorum conatibus opus fuit ut sensim elaborata cresceret et tandem absoluta ante omnium oculos produceretur.

Quum autem illam Platonis de pulchro doctrinam

quæ tùm in Symposio, Phædro, Philebo, et Timæo, tum in nonnullis aliis dialogis legitur, non modo plane laudabilem, sed veritati quoque proximam esse nemo neget, quùm Academicis illis fontibus plerique qui in recentioribus libris hanc perdifficilem tractavere materiam, suos irrigaverint hortos; inter celeberrimos aut philosophos aut artifices qui ante eum floruerunt, hunc divinum Diotimæ sacerdotis interpretem parentes habuisse necesse est. Inter quos si una cum Pythagorâ, Anaxagorâ et Socrate, Phidiam quoque numeraverim, non nimis temere hoc dixisse videbor. Quis enim Phidiæ signa quæ supersunt, trunca licet et fracta, attentè intuens non in illis nescio quid Platonicum spirare videat? Et quis Agathonis Symposium relegens, Platonem ante Palladis Athenæ faciem in Hecatompedo, aut ante Jovis Olympii signum, τὸ αὐτὸ καθ' αὑτὸ καλὸν celebravisse non credat?

Quod quidem olim et ego ipse sum expertus. Quùm enim Athenis essem, almæ beneficio patriæ, et Phidiæ opera non jam, eheu! in Parthenonis fastigio, quæ vera solaque eorum sedes est, collocata, sed in obscuro Turcorum sacello jacentia et abscondita, nec è pentelico marmore, sed è vili conflata gypso (1) assidue tamen inviserem, cœlesti eorum

(1) Græcis petentibus, anno 1846, ut ab Elginio ablatæ,

decore, non aliter ac si Platonis dialogos legissem, me captum commotumque memini.

Idque mihi sensisse videtur Tullius in Oratore de Phidiâ dicens : « Nec verò ille artifex, quùm « faceret Jovis formam aut Minervæ, contemplaba-« tur aliquem è quo similitudinem duceret; sed « ipsius in mente insidebat species pulchritudinis « eximia quædam quam intuens, in eâque defixus, « ad illius similitudinem artem et manum diri-« gebat (1). Quæ verò verba ex Academiæ spatiis, ut ipsius sermone utar, collecta, et de Timæo translata, non Phidiæ soli, sed Platoni etiam, nec Platoni tantùm, sed Timæi Deo mundum ad idearum similitudinem formanti convenire possunt. Sic, auctore Tullio, hanc sponte et vi ingenii sui impulsus viam secutus erat ad pulcherrimam et Deo verè dignam faciendam aut in ebore, aut in ære, aut in marmore speciem Phidias, quam Plato magnâ cum amplitudine et claritate, poetico simul

quæ nunc in Londini museo sunt, Phidiacæ è marmore deorum sibi redderentur effigies, fictiles tantum, mira quidem liberalitate et juris studio impulsi, Athenas Angli miserunt. Quo fit ut, diebus nostris, ex omnibus quibus ornatum erat utrumque templi fastigium simulacris, nihil remaneat nisi duo corpora quorum, in occidentali fronte sedentium, quæ prisca fuerit forma vix dicere possis.

(1) Cicer. Orator, II.

1.

et philosophico more, in Symposio explicavit. Quod quum nemo hactenus probare sibi proposuerit, quam maximâ potuero argumentorum copiâ demonstrare operæ pretium est.

Nobis autem, Phidiaco in agro radicem Platonicæ de pulchritudine doctrinæ quærentibus, quod eâ de re philosophus noster Socratem magistrum audiendo didicerit aut prætermittere aut negare minime in animo est. Docebat Sophronisci filius neque in cœlo neque his in terris sine virtute nihil unquam pulchrum gigni posse (1), sicque quodcumque bonum et quodcumque pulchrum est, id unum atque idem esse censebat. Dictitabat quoque ille verum et supremum tum picturæ, tum artis statuariæ, in eo consistere finem ut animi pulchritudinem invenirent et spectantium oculis offerrent artifices (2). Imo, in Deo qui mundum composuit et continet, et qui rerum universitatem sapientissimo gubernat numine, omnia quæ bona et omnia quæ pulchra dicuntur ab hominibus Socrati videbantur residere (3). Sic discipulorum suorum mentes ad summam pulchritudinem quæ-

(1) Xenoph. Memor., lib. II, p. 739. — Paris., 1625.

(2) Ibid., lib. III, p. 781.

(3) Ibid., lib. IV, p. 802 : Καὶ ὁ τὸν ὅλον κόσμον συντάττων τε καὶ συνέχων, ἐν ᾧ πάντα καλὰ καὶ ἀγαθά ἐστι... κ. τ. λ.

rendam convertebat, idque non sermonibus tantum, sed etiam virtutum et vitæ totius exemplo. Corpoream autem, quæ sub oculos cadit, æternæ pulchritudinis imaginem quæ, quotiescumque ad divini decoris ideam nosmet evehere cupimus, tanto nobis est auxilio, Platoni præbere non poterat Socrates. Nec apud Xenophontem, cui multo magis quàm Platoni de magistri dictis credendum est, hanc graduum seriem quâ, tanquam scalâ, ad hoc ascendimus quod καθ' ὅλου καλὸν in Convivio vocatur, a Socrate notam aut indicatam reperimus.

At providente Deo qui certis mentes humanas viis ducit regitque legibus, accidit quùm natus est Plato, ut, ex eversarum Persico bello ædium pulvere orta, templorum statuarumque nova in Atheniensium arce sylva eniteret. Omnia autem quæ exstructa fuerant, Phidiâ, qui magnam jamdudum in arte sua famam consecutus erat, et quem ipse diligebat, auctore et moderatore fieri Pericles jusserat, illique Minervæ, quam præcipuo Athenienses verebantur cultu, immensæ magnitudinis imaginem fabricandam et in Hecatompedo ponendam commiserat (1). Quâ absolutâ, quùm propter operum excellentiam in invidiam civium suorum incidis-

(1) Plutarch. in Vitâ Periclis, p. 159.

set (1), et ab aliis fraudis, quòd auri ad statuam Deæ conficiendam adhibiti non æquam visus esset reddere rationem (2), ab aliis autem sacrilegii crimine fuisset accusatus quòd Periclis suamque ipsius imaginem in Minervæ clypeo cælavisset (3), imminente Peloponnesiaco bello, cujus inter causas ipse numeratur (4), exsilio mulctatus Phidias ad Eleos confugit, ibique in Altis templo Jovis Olympii sculpsit effigiem (5). Hæc verò ita Dei majestate omnium animos perculit, ut qui eam intuerentur, aut Deum ipsum de cœlo descendisse, aut in cœlum ascendisse artificem conclamarent (6). Pla-

(1) Plutarch. in Vitâ Periclis, p. 169.

(2) Philochorus, in Schol. ad Aristoph. Pacem, v. 604-5 : Λέγουσι δέ τινες ὡς Φειδίου τοῦ ἀγαλματοποιοῦ δόξαντος παραλογίζεσθαι τὴν πόλιν... κ. τ. λ.

(3) Plutarch. l. l.; vid. inf. § 1, p. 9.

(4) Aristoph. Pax, v. 604-605 :

... εἰ βούλεσθ' ἀκοῦσαι τήνδ' ὅπως ἀπώλετο (εἰρήνη).
Πρῶτα μὲν γὰρ ἦρξεν ἄτης Φειδίας πράξας κακῶς.

(5) Philoch. in Scholiis ad Aristophanis Pacem, l. l. : ... ἐκρίθη· καὶ φυγὼν εἰς Ἦλιν ἐργολαβῆσαι τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ λέγεται... *Ibid.* ἐζημιώθη φυγῇ. — Edit. Didot., p. 190-191. — Cf. Quat. de Quincy, Jupiter Olymp., p. 221 sqq. — Biog. univ., art. Phidias.

(6) Philipp. Thessalonic., Analect. Brunck, vol. II, p. 225 :

Ἢ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δείξων,
Φειδία, ἢ σύ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀψόμενος.

toni igitur, ubi eâ fuit ætate quâ res attentis aspicere incipimus oculis, primùm in Minervæ vultu, deindè in Jovis ore (quod si quis diem ante supremam non invisere potuisset, miserrimus habebatur), impressa divini numinis majestas et pulchritudo obviam quodam modo sesè obtulit. Quapropter intuenti mihi quibus sit natus et adoleverit temporibus philosophus ille, quod ad summæ pulchritudinis studium et scientiam attinet, hunc à Phidiâ non secus ac cæteros Græcos, educatum et eruditum fuisse, salva Socratis magistri laude, haud dubium visum est. Quod autem, cur pro certo teneam in plano ponere conabor.

§ I.

Quas præcipuè imagines effinxerit Phidias.

Ut Hippiam omittamus de quo apud solum Dionem Chrysostomum et semel tantùm mentio fit (1), magistrum habuit Phidias Ageladam aut Geladam Argivum (2), celeberrimum artificem, cujus Polycletum et Myronem, Phidiæ æquales, teste Pli-

(1) Orat. LV, De Homero et Socrate, p. 558 : « Ὥσπερ Φειδίας μὲν ὁ ἀγαλματοποιὸς Ἱππίου — (μαθητής).

(2) Otf. Mulleri, de Phidiæ Vitâ Commentatio prima, p. 11-14. — Schol. Aristoph. in Ranas, 501.

nio (1), fuisse discipulos accepimus. Ageladam autem illum, quamvis Messeniis Jovem Ithomatum (2), et in pago Athenarum Melitensi Herculem Sospitatorem posuerit (3), tamen in athletis repræsentandis sæpius incubantem reperimus, quippe qui, verbi gratiâ, Timasitheum Delphicum (4), Cleosthenem Epidamnium (5) et Anochum Tarentinum (6) in Olympicis ludis victores fecerit; ita ut Phidiam adolescentem et apud Ageladam in arte statuaria sese exercentem primùm athletarum species effinxisse veri simile sit. Quod ipsi minime nocuit; inde etenim hanc magnam corporis humani, hanc venarum et musculorum, veritatis scilicet et vitæ scientiam quâ non minus quam æquales nobilitatus est, sine dubio retinuit.

Non is tamen erat Phidias qui ad veri similitudinem dextram semper dirigeret, et suum impenderet ingenium. Qui, eâ de re si Pausaniæ quanquam nutanti et sibimet dissentienti fidem adhibeamus (7), quatuor tantum viventium viro-

(1) Natur. Histor., XXXIV, 8.
(2) Pausanias, IV, 33, 2.
(3) Schol. Aristoph. in Ranas, l. l. — O. Muller. l. l. p. 13.
(4) Pausanias, VI, 8, 6.
(5) Ibid., VI, 10, 2.
(6) Ibid., VI, 14, 5.
(7) Miltiadis simulacrum fecisse Phidiam dum affirmat

rûm sculpsit imagines ; Miltiadis Delphis, Periclis et suam ipsius Athenis in Minervæ clypeo (1), et Pantarcis, juvenis dilectissimi, qui in puerorum ludo palmam retulerat, in solii Jovis Olympii anteriore parte inter sigilla positam (2). Quorum animadvertere est Pantarcem solum athletam, cæteros autem, Miltiadem dico et Olympium (3) cognomine Periclem, jam verò et Phidiam ipsum, viros optimos et tanti artificis operâ maxime dignos fuisse. Ad hæc quoque accedit quod istæ veræ imagines, excepto Miltiadis signo, in parergis sigillatis tum Minervæ, tùm Jovis Olympii locum nec primarium habuerint. At si quis mihi objiciat non deos sed homines fuisse hos tribuum Athenien-

Pausanias, l. X, 10, 1, negat l. VI, 4, 5, illum ullius hominis nisi Pantarcis imaginem sculpsisse.

(1) Aristot. De mundo, p. 863 : Φασὶ δὲ τὸν ἀγαλματοποιὸν Φειδίαν κατασκευαζόμενον τὴν ἐν ἀκροπόλει Ἀθηνᾶν ἐν μέσῃ τῇ ταύτης ἀσπίδι τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ἐντυπώσασθαι... κ. τ. λ. — Cic. Tusc., lib. I, c. 15 : « Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Minervæ, quum inscribere non liceret. » — Plutarch. in Vitâ Pericl., p. 169 : Ἐν τῇ ἀσπίδι... αὑτοῦ τινα μορφὴν ἐνετύπωσε, πρεσβύτου φαλακροῦ, πέτρον ἐπηρμένου δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, καὶ τοῦ Περικλέους εἰκόνα παγκάλην ἐνέθηκε, μαχομένου πρὸς Ἀμαζόνα. — Dio Chrysost. Orat. 12, initio : Περικλέα δὲ καὶ αὐτὸν λαθὼν ἐποίησεν.

(2) Pausan. V, 11, 3.

(3) Plutarch. in Periclis Vitâ, p. 156. — Ibid., 173.

sium Eponymos quos Delphis una cùm Minervâ, Apolline et Miltiade videre erat (1), illos heroas jam dudum defunctos, multo magis quam mortales et de stirpe deorum habitos fuisse respondere licebit.

Constat igitur homines raró, rarius athletas à Phidiâ nostro fuisse exsculptos. Ad deos autem primis ab annis totum se contulit et in eis effingendis longum vitæ suæ spatium consumpsit. Quorum autem quis fuerit numerus, non multum ad rem interest. Magnum fuisse cognoscere satis est, ex quo sane venit illa Quintiliani sententia : « Phidiam diis quam hominibus efficiendis melio- « rem artificem creditum esse (2). » At quorum in primis deorum simulacra Græcia Phidiæ debuerit, plurimum nostra refert, namque in deorum signis multò magis quam in hominum imaginibus inveniri potest eximia illa, et, ut ita dicam, Platonica pulchritudo de quâ nunc agimus. Quum ergo scriptores interrogamus, octo vel novem Minervæ (3), quorum maxima pleraque, et tria Jovis signa posuisse Phidiam videmus (4).

Quod ad Minervas attinet, celeberrimæ nobis notandæ sunt :

(1) Pausan. X, 10, 1.
(2) Quintil. Inst. Orat. XII, 10.
(3) Otf. Müll. l. l., p. 18.
(4) Pausan. passim.

1° Antiquissimum, teste Pausaniâ, ex omnibus Phidiæ operibus signum, Pellenensis Minerva, ex ebore et auro, quam elaboraverat antequam ab Atheniensibus Πρόμαχον et a Platæensibus Aream faciendas accepisset (1).

2° Minerva Πρόμαχος, æneum colossum, quod in arce Athenienses, de prædâ Marathoniâ dedicaverant (2).

3° Minerva Area, in Minervæ fano apud Platæenses posita, cujus os, manus et pedes è pentelico lapide, corpus e ligno et inauratum. Hanc valde antiquam habet Mullerus, utpote quæ è prædâ Marathoniâ, proximis post eam pugnam annis confecta fuerit (3).

4° In Arce Eleorum vidit Pausanias Minervæ signum auro et ebore fabricatum, Phidiæ opus, cujus in casside insistebat gallus gallinaceus, quam Minervam Erganam esse cognomento ex illa ave conjicit (4).

5° Ad hæc Palladis Phidiaca simulacra addendum Minervæ Lemniæ, quod à Lemniis dedicatum erat signum, tam eximiæ pulchritudinis, ut inde

(1) Pausan., VII, 27, 2.
(2) Ibid., IX, 4, 1. Plinius, Nat. Hist., XXXIV, 8.
(3) Pausan., IX, 4, 1.
(4) Ibid., VI, 26, 3.

illi Callistæ cognomen venerit (1), et illam omnibus Phidiæ operibus anteponendam declarare Lucianus non dubitet (2).

6° Sed, ut cæteras taceam aut minus aut minime notas, hanc tandem Parthenonis Minervam memorabo quam ultimam absolvit Phidias (3) et quæ tùm materiæ pretio, tum opere materiam adæquante, immensam et apud veteres, et apud recentiores famam obtinuit (4).

Bis Jovis colosseam effigiem effinxit Phidias : primam Megarensibus, cujus quidem fabricator fuit Megarensis Theocosmus, sed adjuvante Phidia magistro, quod facile credam quum Pausanias Dei os ex auro et ebore ad artis toreuticæ normas factum affirmet (5) ; alteram autem apud Eleos, in luco Alti dicto, Jovis Olympii « quem nemo æmulabatur (6) » et de quo inferius multa quæ dicam habebo.

Sed jam è paucis anteà dictis Phidiam præser-

(1) Plinii Nat. Hist., XXXIV, 8.

(2) Lucian. Imagines, 4. Ed. Reitzii. Amst., 1743, p. 462. Τῶν δὲ Φειδίου ἔργων τί μάλιστα ἐπήνεσας; Pol. τί δ' ἄλλο ἢ τὴν Λημνίαν...; κ. τ. λ.

(3) Euseb. Chronic., p. 340. Vid. suprà, p. 6.

(4) Pausan. I, 24. — Plutarch. in Pericl. Vitâ, 159.

(5) Pausan. I, 1, 40, 4.

(6) Plin. Hist. Nat., XXXIV, 8.

tim Deos, et ex illis Jovem et Minervam, maximos scilicet et potentissimos, sculpsisse satis apparet. Et ad id quod demonstrare cupimus, Venus illa cœlestis quæ Phidiæ tribuitur, argumentum quoque suppeditabit (1).

§ II.

De Communi et variâ Græcorum Minervâ.

Omnes ferè Græciæ populi communes habuêre Deos. Attamen communi Deo quisque privatam tribuebat indolem et suum quodam modo faciebat, ità ut in unoquoque Deorum tot sint et appareant numina quot in Græcia variæ fuêre gentes. Quod de Minervâ non minus quam de cæteris Diis verum est. Nunc autem quærentes an Phidias qui celeberrimam inter omnes Minervam fecit, ipsum per se pulchrum attigerit, discernere necesse est utrùm communem an privatam Deam sculpserit, et quibus illam dotibus tum animi tum corporis ornatam in Hecatompedo posuerit.

In plerisque veterum fabulis castam, virginem, virginitatisque præsidem Minervam invenimus. Ferunt Libycam Minervam, Neptuno et Tritonis lacus nymphâ natam ad Jovem confugisse ut patris

(1) Pausan. I, 14, 7. — VI, 35, 1.

sui lascivam vitaret insectationem (1). Cujus severum et triste numen Ægyptiæ puellæ fletibus et gemitibus celebrabant (2), et in Deæ honorem armis certabant, ut, virili more luctando, virginitatis suæ certum darent argumentum (3). Fuit et altera Minerva, Pallantis filia, quæ patrem sibi vim inferre conantem interemit (4).

Apud Græcos Neptuni incesta cupidine ardentis et libidinosi Pallantis vices implet Hephæstus sive Vulcanus. Cui, Cœli filio, nonnulli nuptam antiqui historici voluêre Minervam, et ex his natum Apollinem Athenarum custodem (5). Sed his Plato contradicit, à quo narratur quum inter Deos terrarum et populorum fieret partitio, Minervam et Vulcanum, quod eodem patre orti et simili præditi naturâ, eodem artium et doctrinæ studio unum et eumdem persequerentur finem, Atticam regionem suæ eorum et virtuti et prudentiæ admodum aptam et congruentem sorte obtinuisse (6). Sunt alii qui Minervam Vulcano nuptam fuisse pro certo

(1) Herodot., IV, 180.

(2) Ibid., 189. — Hom., VI, v. 301. Creuzer, Relig. ant., trad. Guign., p. 708.

(3) Herod., IV, 180.

(4) Cicer., de Naturâ Deorum, III, c. 23.

(5) Ibid., c. 22.

(6) Plato, Critias, p. 109, 112.

teneant, negent autem eam cum fratre verè conjunctam, utpote quæ thalamum reliquerit et ad patrem Jovem salvâ confugerit virginitate. Sunt denique, qui memorent Vulcani in Lemniis fornacibus Minervam insectantis et jam victam tenentis, vanos fuisse congressus; tumque ex illo terrâque natum turpi claudicatione deformem Erichthonium (1). Sic in plerisque Ægyptiis et Atticis et Bœoticis fabulis virgo Minerva evadit. Quòd si in Tullii libro de Natura Deorum cum Vulcano conjungitur, hunc Vulcanum, Cœli filium, id est cœlestem, purum, et Apollinis, diei et luminis Dei patrem, et, ut nonnulli referunt (2), de Junone sine patre genitum esse animadvertendum est, neque in eo connubio quidquam esse quod præstantissimam Deæ nostræ naturam corruperit.

Ad hæc accedit quòd Minerva matrimonio et viris, terræ scilicet elementisque inferioribus, ut doctissimis placet interpretibus, adversa (3), non de feminæ utero sed de Jovis ipsius percussa et aperta

(1) Hom., Iliad. II, v. 546 : τέκε δὲ ζείδωρος ἄρουρα. — Pausan., I, 14. Meursius, de Regno attico, II, c. 1. — Biogr. Univers., t. 55, art. Minerve.

(2) Apollodor. Biblioth., lib. I, c. 3.

(3) Creuzer, Relig. ant., trad. franç., t. II, p. 716. — Otf. Müller, Man. arch., t. II, § 377.

Vulcani securi fronte nascitur (1). Quod in Hesiodi Theogonia relatum nobis antiquissimæ fidei videri debet. Sic bis, ut ita dicam, et per semetipsam et Jove patre αὐτοτόκῳ apud Græcos et præsertim apud Athenienses Minerva virgo habebatur.

Non hanc virginem solum, sed fortem etiam et belli principem necnon inventricem colebant omnes (2). Et jam eam, ut castitatem defenderet, in Libyâ Neptunum et Pallantem, in Atticâ Vulcanum fortiter repulisse et vicisse scimus. Certantes cum Gigantibus Deos adjuverat Minerva, et in Enceladum bigas immiserat, ex quo Hippiæ et Aleæ ei nomen venit (3). Ab Homero fortis filia, ὀβριμοπάτρη appellatur (4). Apud eumdem poetam devicto Marti Pallas Athene galeam, clypeum et cuspidem eripit, eumque graviter increpat (5). Sed

(1) Hom. Hymn. XXVIII, v. 4-5 :

Τριτογενῆ, τὴν αὐτὸς ἐγείνατο μητίετα Ζεὺς
σεμνῆς ἐκ κεφαλῆς,... etc.— Hesiod. Theogon., v. 924.

— Eurip. Phœn., v. 670.—Apollodor., lib. I, c. 3.—Meursius, de Regno attico, lib. I, c. 4.

(2) Cicer. de Natur. Deor., III, 21.

(3) Pausan., VIII, 47, 1.

(4) Iliad. V, v. 747.

(5) Iliad. XV, v. 125:

Τοῦ δ' ἀπὸ μὲν κεφαλῆς κόρυθ' εἵλετο καὶ σάκος ὤμων,

nullo in alio loco armis et virtute potentior inveniri dea nostra potest quàm in illo cum Marte homerico certamine quo ferum, nec sibi satis imperantem Deum percutit et sternit, et auxiliantem deinde Marti Venerem hastâ quoque vulnerat (1). Alalcomeniam vocat Homerus Minervam : cui nomini duplicem assignat originem Pausanias; hoc enim dicit ex eo ductum quòd Dea ab Alalcomenio quodam in Bœotiâ, homine indigenâ, nutrita fuerit, aut quod filiam Alalcomeniam nomine habuerit Ogyges (2). At si cum Creuzerio ad vocis illius radices descendamus, nobis in aperto erit Alalcomeniam nihil esse nisi Dea quæ in pugnando perseverat, ἐν ἀλκῇ μένει (3). In plerisque Minervæ quæ supersunt imaginibus, galeata et hastam dextrâ tenens, tanquam ad bellum parata semper stat. Denique ea est illius et vis et potestas ut hanc Deam Jovis ipsius vim esse dixerint, quocumque modo hoc verbum intelligere velis (4).

Cum virginitate et potentiâ, mentem habet Pallas Athena. Imo, mens ipsa est, mens Jovis ipsius

ἔγχος δ' ἔστησε στιβαρῆς ἀπὸ χειρὸς ἑλοῦσα
χάλκεον· ἡ δ' ἐπέεσσι καθάπτετο θοῦρον Ἄρηα.

(1) Iliad., V, v. 908.— XXI, v. 391. — 430.

(2) Pausan., IX, 33-4.

(3) Creuzer, Rel. Antiq., t. II, p. 749.

(4) Ibid., ibid., 724.

qui sine conjuge de cervice eam peperit postquam Μῆτιν, id est prudentiam et sapientiam, comedisset (1). Ea autem usque eò in animis sententia defixa erat ut in Cratylo Athenæ nomen à Θεοῦ νόῃ ducat et Minervam Theonoam, sive Dei mentem et intelligentiam esse affirmare Plato non dubitet (2). Nec aliter dicit Chrysippus eamdem verbum esse rationi consentaneum quod ex ore Jovis defluit (3); quum enim, ait ille, ore Metim devoravisset Jupiter, Minervam matri similem, prudentiam scilicet et rationem, non è vertice, sed ex ore in lucem edere debuerat. Pronœa quoque dicebatur Delphis, ubi Minervæ Pronœæ templum erat (4). Divinâ autem mentis vi omnes invenerat artes et eas homines docuerat. Nil mirum igitur, si solertiæ et sapientiæ omne genus quodcumque sit illi fuerit tributum, nec si eam, labori quoniam præerat, Erganam ab ἔργῳ vocaverint (5).

Quem autem ad finem mente, intelligentiâ et robore uteretur Minerva, explicare minime difficile

(1) Hesiod. Theog., v. 886 sqq.

(2) Plat. Cratyl., ed. Henr. Steph., p. 407.

(3) Chrysipp. apud Galenum de Hippocr. et Platonis placit., III, 8. Venetiis, 1576, p. 247.— Creuz., Rel. Antiq., t. II, p. 783.

(4) Herodot., I, 92. — VIII, 37-39. Creuz., l. l. 801.

(5) Pausan., VI, 26, 3.

est. Ut homines doctos, solertes, sapientesque, ut eos laboris, disciplinæ et omnis hujusce qui a legibus pendet ordinis amantes faceret, diligentissimè dabat operam. Benesuada ob eam rem habebatur, quod satis significat græca vos πολύβουλος, quæ in Iliade legitur :

« Αἴ κέν μοι πολύβουλος Ἀθήνη κῦδος ὀρέξῃ. »

Eaque erat filiæ Jovis sapientia, ut eam ipse vereretur, et quum cæteri omnes Dii quos vehementer reprehenderat et quibus minas intonabat territi silerent, loqui Minerva non dubitaverit, filiamque mansuetus et mitis exaudierit hominum pater atque Deorum rex (2). Sed benivolens non minus quam mente potens, totam ad hominum commoda et felicitatem prudentiam suam convertebat. Qua fuerit erga Athenienses caritate, bonitate et beneficentiâ è Platone discere licet. Narrat ille in Timæo Minervam, ut erat belli amans et sapientiæ, Atticam terram elegisse quòd ad creandos viros ipsi Deæ maximè similes admodum apta videretur (3). Et in Critiâ, Vulcanus et Minerva eodem impulsi studio, Athenienses bonos efficere conantur, ἀγαθοὺς ἐμποιήσαντες, et eos ad vitæ civilis rationes informare, ἐπὶ νοῦν ἔθεσαν τὴν τῆς πολιτείας τάξιν (4).

(1) Iliad., V, v. 260. — Ibid., XVI, v. 282.
(2) Ibid., VIII, 25-38.
(3) Platonis Timæus. Ed. Steph., p. 24.
(4) Platon. Critias, p. 109.

Nihil ergo Minervæ magis placebat quam suam ipsius indolem, virtutem scilicet, sapientiam et intelligentiam, cum gente dilecta communicare. In quâ re ipsius numinis maximi apparet caritas et beneficentia. Quid enim melius, quid benignius, aut quid materno amori et bonitati similius quam quod optimum et pretiosissimum est, intelligentiam dico, vimque et virtutem hominibus infundere?

Cætera omnia quæ Minervæ tribuebantur horum quæ jam memoravi nihil nisi variæ species et quasi genera sunt. Nonne etenim in Deo quidquid boni inest è mente, potentiâ et bonitate tanquam è triplici fonte defluit? Sed ille quem nunc sequimur divinam naturam concipiendi modus simplex est prorsus et philosophicus, nec ea, primis temporibus, ad Dei notionem via duxit investigantes. Tum spe aut timore, semper utilitatis studio, uno verbo superstitione magis quam ratione ducti, Deum non qualis est, sed qualem esse cuperent aut reformidarent, sibi populi excogitare et effingere solebant. Quapropter hanc numinis vim aut potestatem sive cogitandi, sive creandi, sive mundum et urbes gubernandi divinam faciebant quam sibi favere et auxiliari volebant (1). Inde multæ

(1) Cic., de Nat. Deorum, 2,23. « Utilitatem igitur magni« tudine constituti sunt ii Dii qui utilitates quasque gigne« bant. »

uniuscujusque Dei ortæ sunt formæ et species quibus posita sunt simulacra, templaque ædificata. Non alio nata est modo multiplex illa Minerva cui permulta nomina adscripta in veterum libris legimus. Horum nonnulla hic numerare non mihi supervacaneum videtur, quò melius varias et privatas Minervas ab illâ quam sculpsit Phidias Minervâ discernere possimus.

Athenis non solum, ut jam vidimus, Promachus, sed Polias etiam colebatur Minerva (1). Erat in arce Hygiæ, sive Medicæ, æneum Minervæ signum, Phidiæ opus à Pericle positum, quod ex alto delapsum et ægrotantem Mnesiclem, qui Propylæa exstruebat, præscripto remedio Dea sanavisset (2). Erganam quoque Athenienses habebant (3), necnon eam quam Cleiduchum vocat Plinius, Phidiæ opus et quam clavium, id est ædium et templorum, custodem fuisse conjicere non nimis temere possumus (4). In multis Bœotiæ urbibus erant templa Itoniæ Minervæ, quo verbo eam altricem fuisse significatum asserit Creuzerius (5). Similis

(1) Creuzer. Rel. Ant., t. II, p. 759.

(2) Plutarch., Pericles, Henr. Stephan., p. 160, C.— Cf. Creuzer, trad. franç., planch. XCII, 352.

(3) Pausan., I, 24, 3.

(4) Plin., Hist. nat., XXXIV, 8.

(5) Pausan. III, 9, 13. — Creuz. l. l., p. 756.

ejus apud Thessalos, Pheras inter et Larissam fuit cultus (1). Aleam ante omnes Peloponnesii, iidemque Tegeæ Hippiam (2), Trœzene Stheniadem (3) invocabant. Atqui usque eò creverat Deos multiplices faciendi consuetudo, ut non tantum ex indole Minervæ, et vita, et beneficiis ducta, sed adventitia quoque aut divinitati minus congruentia nomina imponerentur. Sic illam Argis Salpyngem, latinè Tubam, dicebant quod Hegelaus, a quo Deæ templum exstructum fuerat, Tyrteni filius esset quem tubæ primum tradebant inventorem (4). Sic apud Trœzenios Apaturiæ nomine cultam invenimus Minervam quod in Hieram insulam quæ Trœzeniorum erat, quum monitu Deæ Æthra inferias missura venisset, à Neptuno, quod minime sperabat, ibi adamata est (5). Denique, ne nimis in ea cognominum hæream enumeratione, Chalciœcam Lacedæmoniorum Minervam cujus ex ære ædes fuerat ædificata, his quæ jam memoravi addidisse satis erit (6).

Ex his excellentissimam et divinam admodum Minervæ nostræ naturam à Græciæ gentibus, ut

(1) Pausan. I, 13, 3.
(2) Ib., III, 5, 6.
(3) Ibid., VIII. — Creuz. l. l., p. 789, 792.
(4) Pausan. II, 21, 3.
(5) Ibid., II, 33, 1.
(6) Ibid., X, 5, 11.

cuique placuit, divisam et minorem factam concludi potest. Sed si quis omnes illius maximas et optimas dotes in unum collegerit, earumque junctione et connexu creatum numen in pulcherrimo vultu et corpore expresserit, nonne illum τὸ αὐτὸ καλὸν cognovisse et hominum oculis ostendisse jure ac meritò dixeris?

§ III.

Quæ fuerit Phidiæ Minerva.

Eum autem fuisse Phidiam ostendamus nos oportet.

In hoc primo hujus artificis magnum declaratur ingenium quod Minervæ, præstantissimæ Deæ, tot sculpserit imagines. Attamen, si ante absolutam illam Parthenonis Minervam, ex auro et ebore confectam, et in templo suo positam interiisset, eum nec tantam gloriam adepturum fuisse, nec inter omnes statuarum fabricatores primas tenuisse pro certo quisque habere potest. Ex omnibus enim ejus operibus, excepto solo Olympio Jove, maximam et apud æquales et apud posteros Παρθένος Minerva famam obtinuit. In eo igitur signo inesse et enitere debet, in eo igitur quærenda est illa pulchritudinis eximia species cujus ad similitudinem, ut ait Tullius, quum Minervæ formam faceret, artem et manum dirigebat Phidias.

Quanquam de cæteris illius Minervis frequens satis in veteribus mentio fit, etsi magnitudine Promachus, et Platæensium Aræa, etiamsi formosissimo corpore Lemnia hanc usque diem insignes remanserunt, hoc tamen in illis, me judice, reprehendendum est, quòd non totam indolem et naturam, et, ut ita dicam, non totam illis Deæ animam infuderit artifex. Quas enim et quâ indole præditas eas esse legimus? De Pellenensi Minervâ, quam non describit Pausanias, nihil quod dicam habeo. In Promacho et Area vim bellatricem tantum expressam è nomine liquet. Quod ad Lemniam attinet, si mentis illa sapientiæque fuisset imago, non in ejus sola pulchritudine hæsisset scriptorum admiratio qui Callistam tantummodo eam appellant (1). Pacifici tum mulierum, tum opificum laboris, sed nec belli, nec sapientiæ princeps Ergana in Arce Eleorum dedicata, quî Deam Dearum, δῖαν Θεάων, ut canit Homerus (2), oculis obtulerit? De Cleiducho tacet Pausanias, et illius nomen tantùm inscribit Plinius (3). Quocirca in omnibus quæ, antequam nasceretur Parthenonis colossum,

(1) Lucian. Imagines, 4; vide suprà, § 1. — Pausan., I, 28, 2: Θέας μάλιστα ἄξιον. — Pline, XXXIV, 8. — Ot. Mull. Mann. arch., § 117.

(2) Iliad., VI, v. 305.

(3) Plin., Nat. Hist. XXXIV, 8.

sculptæ sunt à Phidiâ Minervis, pars aliqua, et magna quidem, numinis illius desiderabatur; ita ut, licet laudanda, non tamen absoluta in iis pulchritudo splenderet.

Hecatompedi autem statuam, etiamsi accuratè à Pausaniâ descriptam nobis invidissent sæcula, prorsus Deâ dignam fuisse minime dubitaremus. Quum enim eam excogitavit, jam maturus ævo, jam in arte suâ peritissimus erat Phidias. Nec illi, si tanto muneri impar fuisset, hoc commisisset Pericles, eo præsertim tempore quo ad id devenerânt Atheniensium animi ut nihil imperfectum, nihil exiguum, nec videre nec audire vellent. Quin, quum è marmore pentelico Deæ os, manus et pedes, ne nimia foret impensa, facienda censeret Phidias, eum tacere jusserunt Athenienses (1). Tantus erat iis tum dilectæ Deæ, tum pulchritudinis amor!

Pulchram igitur fuisse constat Hecatompedi Minervam; sed quâ pulchritudine, adjuvante Pausaniâ quærendum, et in quam clarissima potuerimus luce ponendum. Minervam ille his verbis describit (2)? « In galeæ vertice sphinx eminet. Utrum-

(1) Valer. Maxim., I, c. 1. « Iidem (scil. Athenienses) Phidiam tulerunt quamdiù is marmore potiùs quàm ebore Minervam fieri debere dicebat, quòd diutiùs nitor esset mansurus; sed ut adjecit, et vilius, tacere jusserunt. »

(2) Paus. I, 24, 5.

que galeæ latus grypes occupant. » — Et primum his signis, sphinge et grypibus, Deæ scientia et intelligentia declaratur. Sphinx enim divinationem aut abscondita noscendi vim; grypes solem, id est mentis lucem aut scientiam indicant (1). Hoc Pausaniæ descriptioni addendum, quod Aspasii cælatoris gemma et Atticum tetradrachmum demonstrant, in galeæ fronte equos octo tanquam è cerebro Deæ erumpentes Phidiam infixisse, quibus sine dubio rapidam et volucrem divini numinis cogitationem exprimere voluerat (2).

Sic, quùm metallo clausa frons ingentem Minervæ mentem non satis spectantium oculis ostenderet, artis suæ miraculo galeam ipsam Phidias, ut ita dicam, cogitantem effecit!

Intelligentiâ ergo et mente divinâ præditam fecerat Phidias Minervam.

Ad Pausaniam revertamur (3). « Rectum stat, « pergit ille, Minervæ signum, cum tunicâ talari. « Cujus in pectore eburneum est Medusæ caput. « Est quoque Victoria cubitorum fere quatuor : jacet

(1) Creuz., Rel. ant., t. II, p. 727.—E. David, Jupiter, Recherches sur ce dieu, sur son culte et sur les monuments qui le représentent, t. II, p. 573. Paris, 1833.

(2) Vid. Quat. de Quincy, Jupiter Olymp., Planch. VIII et IX. — Visconti. Mus. Pio-Clement., t. IV, tab. VI.

(3) L. l.

« ad pedes scutum et ad imam hastam draco (1). » His omnibus parergis quid aliud quàm Deæ nostræ belli amor, quàm pugnandi et quidquid hominibus malum inferre posset vincendi vis significatur?

Sed castam et intemeratam quoque virginem hoc in celeberrimo signo videri voluerat Phidias. Ejus virginitatis indicem dicit Plutarchus (2) draconem esse qui, teste Pausaniâ, ad imam erat Palladis hastam. Draconem autem istum conjicit Pausanias Erichthonium simulavisse (3), qui Deæ pudicitiæ testimonium profecto esse poterat; nam è terrâ natum tradebant fabulæ atticæ Erichthonium quum ardens amore Vulcanus Minervam vincere nequivisset (4). Tertium autem eâ de re signum et indicium habemus certamen in intumescente clypei ambitu cælatum Amazonum (5) quæ, sicut ipsa Minerva, belli amantes et virgines simul erant.

Igitur Dei vim intelligendi quâ omnia scit et no-

(1) Paus., I, 24, 7.

(2) De Iside et Osiride, Stephan., p. 379, D.

(3) L. l. Cf. Visc., Mus. Pio-Clem., t. IV, p. 51, tabul. VI.

(4) Hom. Iliad., II, v. 546 :

> Ὅν ποτ' Ἀθήνη
> « Θρέψε, Διὸς θυγάτηρ (τέκε δὲ ζείδωρος ἄρουρα).

Censorinus, c. IV. — Meursius, de Regno Att., II, 1.

(5) Plin. Nat. Hist., XXXVI, 5. — Paus., X, 34, 8.

vit, et vim agendi, bonum scilicet faciendi et malum vincendi, hæc, quibus profecto perfectus Deus est, Minervæ suæ dederat Phidias. Et quum nihil sit divinum minùs, quum nihil minùs perfectum, quum nihil minùs puram æterni numinis naturam deceat, quàm, ut ait Tullius, « effusæ in omni in« temperantia libidines, adulteria, vincula, cum « humano genere concubitus, mortalesque ex « immortalibus procreatos (1), » quum nihil sit absurdius quam hominum amoribus ardere Deum, quamvis in nonnullis vel Atticæ fabulis Vulcano nupta haberetur Minerva, his assentiens qui eam virginem volebant, Παρθένον effecit Deam Phidias, unde suum templo nomen est nuncupatum.

At hujus numinis naturæ quam excogitavit Phidias si attentius studeas, hoc tibi laude maxime dignum videbitur quod Hecatompedi Deæ ea tantum tribuerit summus artifex noster è quibus cætera omnia oriuntur; minores autem et inferiores, ut ita dicam, Athenæ indolis partes nullo modo expresserit. Ita ut non privatam Atheniensium, nec propriam, nec indigenam, nec hanc aut illam, sed Minervam sculpserit quæ omnes omnium Græcorum Minervas complecteretur. Non enim illi Erganæ neque gallum gallinaceum (2), neque fu-

(1) Cic., de Naturâ Deor., I, 16.
(2) V. suprà. p. 11.

sum (1), neque colum (2), neque lucernam (3); non Hygiæ aut Musicæ quem in bellum itura solebat deponere peplum (4) adjunxerat. Satis erat illi mentem et intelligentiam ex quâ nascitur omne scientiæ genus; satis erat vim agendi tribuisse quæ cum intelligentiâ conjuncta omnes invenit et erudit artes; namque ita verè καθ' ὅλου Minervam Atheniensibus colendam tradiderat Phidias.

Sed ejus postquàm tantam tamque divinam animam concepisset, pulcherrimo hanc fecit corpore. Quanquam enim de vultu ejus, formâque et aspectu silent plerique, quis formosissimam dicere dubitet? Nonne summâ sunt pulchritudine nummorum effigies quas ad ejus imaginem factas esse constat (5)? Et quî Phidias ille qui Lemniam Callistam sculpserat, dilectam Atheniensium Athenam à Lemniorum virgine formâ et venustate exsuperari voluisset?

(1) Ot. Müller, Man. archæol., § 374.

(2) Pausan., VII, 5, 9.

(3) Ot. Müller, loc. laud.

(4) Hom., Iliad., V, v. 736.— Viscont. Museo. Pio-Clem., t. III, p. 159-160, tabul. XXXVII. Milano, 1819. « *In tali « monumenti, ove Pallade si mostra paludata, non è in atto « di guerra.* »

(5) Quat. de Quincy, Jupiter Olymp., pl. IX.—Ot. Müll. Man. arch., §§ 115-375.

Ad hæc adjicias quod ea fuit admirabilis singularisque Palladis Athenæ natura, ut qui eam ad veritatem excogitaverit, hanc pulchrâ non solùm sed pulcherrimâ formâ debuerit facere. Nonne enim et virgo, et belli amans; nonne sexu femina, virtute autem vir; nonne mollitie quâdam et maternâ benignitate mulieribus, fortitudine autem et in armis potentiâ viris similis fuit? Nonne igitur, miro concentu, cum gratiâ vim conjunctam et mixtam, quæ suprema pulchri causa, lex et ratio nuncupatur, habuit? Omne ergo tulit punctum Phidias cujus in Minervæ corpore et vultu virgineæ gratiæ et roboris invicti summum effulserit decus.

Hunc ex his quæ supra dicta sunt concludere nos res ipsa cogit Phidiam quùm Parthenonis Minervam excogitaret et effingeret : 1° neglectis differentiis, hæc tantum elegisse et quodam modo delibasse quæ omnibus inessent Minervis et ita non privatam, nec indigenam, non denique καθ' ἕκαστον, sed καθ' ὅλου Minervam creavisse; 2° deæ suæ optimum perfectissimumque tum intelligentiâ, tum agendi et pugnandi vi, tum naturâ à cupidinibus terrestrique amore vacuâ, animum tribuisse; 3° hunc demum pulcherrimum animum pulcherrimo corpori, gratiam cum robore junctam habenti, artis suæ miraculo infudisse. Ex quo efficitur ut

jure ac meritò animi pulchritudinem supra quam nihil excogitari potest, id est αὐτὸ καθ' αὐτὸ καλὸν, in Phidiæ Minervæ vultu divino cum splendore effulsisse dicam.

§ IV.

De Græcorum communi necnon vario Jove.

Ad Olympium Jovem nunc veniamus. Sed priusquàm de hoc simulacro disseramus, quis fuerit communis, et quis varius Græcorum Jupiter summatim dicendum.

Tres numeravisse Joves theologos apud Tullium legimus; è quibus primum et secundum natos in Arcadiâ, alterum patre Æthere, alterum patre Cœlo; tertium Cretensem, Saturni filium (1). His adjiciendus Jupiter ille quem Dodonæum et Pelasgicum vocat Homerus (2). Hi omnes haud multùm ab elementis in principio differebant. In Arcadiâ natos alterum æther, alterum cœlum, id est altissima et ignea natura quæ terram involvit circumfusa, genuerat. In Arcadiâ Jupiter Lycæus vocabatur : at lupum apud Ægyptios lucis aut ignis signum fuisse censent interpretes (3). Quod ad Dodonæum

(1) Cicer., de Nat. Deorum, III, 21.
(2) Iliad., XVI, v. 233.
(3) Creuz., Rel. ant., trad. franç., t. II, p. 532.

Jovem attinet, hunc Phegoneum appellantes colebant, quod à φαγῷ aut φηγῷ arbore et verbo φαγεῖν, nomen ducit originem, eique in arboribus sedem assignabant quorum susurrum Dei vocem esse putabant (1). Cretensem denique Jovem Croni sive temporis, et Rheæ, quæ fluens aut humidum elementum est, filium tenebant et ab ipsa natura vix discernebant. Quam poetæ quoque secuti sunt rationem, quibus tum aër, tum cœlum aut dies esse Jupiter visus est (2).

Sed jam in antiquissimis carminibus iis, quæ præcipuè sunt, animi dotibus præditum Jovem reperire est. Primus et ultimus, Caput, Metisque, id est prudentia, vocatur ab illis. Eum vim omnia quæ gignit et spiritum aut vitam, amorem denique illecebris plenum dicunt. Attamen hæc præstantissima Jovis natura his in fabulis adhuc corpus est immensum, in quo omnia quæ sunt et vivunt continentur (3).

(1) Creuz., ibid. — Plutarch. in Coriolani Vitâ, Steph., p. 214, E : Εἴτε Διὸς πολιέως ἱερὸν ὄντα τὸν τῆς δρυὸς στέφανον....

(2) Cic., de Natur. Deor., II, 24.

(3) Orphica. Ed. Hermann., p. 457, ex Proclo in Platonis Timæum :

Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχικέραυνος,

At Jovem naturæ et elementorum minus, hominis autem et divini numinis magis similem fingit Homerus. Hunc Minervæ, id est sapientiæ et intelligentiæ, genitorem (1), hunc prudentissimum (2), hominumque et deorum summum principem et regem; hunc bonum, et mansuetum, et preces mortalium exaudientem appellat (3); in Odyssea denique, judex summus est Jupiter qui nos inspicit agentes, omnia nostra scelera novit et ab omnibus quicumque peccaverint justas repetit pœnas (4).

Quòd si apud philosophos quæ fuerit Jovis indoles quæram, apud eos melior et præstantior progredientibus apparet sæculis; ita ut Pherecydæ primum principium (5), Pythagoræ bonum ipsum

Ζεὺς κεφαλή, Ζεὺς μέσσα· Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται.
. . . .
καὶ Μῆτις, πρῶτος γενέτωρ, καὶ Ἔρως πολυτερπής·
πάντα γὰρ ἐν Ζηνὸς μεγάλῳ τάδε σώματι κεῖται.

(1) Iliad., I, 202 : Διὸς τέκος, passim.— VIII, v. 38. Hymn. XXVIII, 4-5.
(2) Iliad., I, 308. — Hymn., ibid.
(3) Iliad., passim.— XVI, 233.
(4) Odyss. XIII, v. 213-214 :

ὅςτε καὶ ἄλλους
ἀνθρώπους ἐφορᾷ καὶ τίνυται, ὅςτις ἁμάρτῃ.

(4) Pherecyd. fragm., ed. Alt. Stürz, p. 38.
(5) Stob. Eclog. I, 1.

Jovem attinet, hunc Phegoneum appellantes colebant, quod à φαγῷ aut φηγῷ arbore et verbo φαγεῖν, nomen ducit originem, eique in arboribus sedem assignabant quorum susurrum Dei vocem esse putabant (1). Cretensem denique Jovem Croni sive temporis, et Rheæ, quæ fluens aut humidum elementum est, filium tenebant et ab ipsa natura vix discernebant. Quam poetæ quoque secuti sunt rationem, quibus tum aër, tum cœlum aut dies esse Jupiter visus est (2).

Sed jam in antiquissimis carminibus iis, quæ præcipuè sunt, animi dotibus præditum Jovem reperire est. Primus et ultimus, Caput, Metisque, id est prudentia, vocatur ab illis. Eum vim omnia quæ gignit et spiritum aut vitam, amorem denique illecebris plenum dicunt. Attamen hæc præstantissima Jovis natura his in fabulis adhuc corpus est immensum, in quo omnia quæ sunt et vivunt continentur (3).

(1) Creuz., ibid. — Plutarch. in Coriolani Vitâ, Steph., p. 214, E: Εἴτε Διὸς πολιέως ἱερὸν ὄντα τὸν τῆς δρυὸς στέφανον....

(2) Cic., de Natur. Deor., II, 24.

(3) Orphica. Ed. Hermann., p. 457, ex Proclo in Platonis Timæum:

Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχικέραυνος,

At Jovem naturæ et elementorum minus, hominis autem et divini numinis magis similem fingit Homerus. Hunc Minervæ, id est sapientiæ et intelligentiæ, genitorem (1), hunc prudentissimum (2), hominumque et deorum summum principem et regem; hunc bonum, et mansuetum, et preces mortalium exaudientem appellat (3); in Odyssea denique, judex summus est Jupiter qui nos inspicit agentes, omnia nostra scelera novit et ab omnibus quicumque peccaverint justas repetit pœnas (4).

Quòd si apud philosophos quæ fuerit Jovis indoles quæram, apud eos melior et præstantior progredientibus apparet sæculis; ita ut Pherecydæ primum principium (5), Pythagoræ bonum ipsum

Ζεὺς κεφαλή, Ζεὺς μέσσα· Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται.

. . . .

καὶ Μῆτις, πρῶτος γενέτωρ, καὶ Ἔρως πολυτερπής·
πάντα γὰρ ἐν Ζηνὸς μεγάλῳ τάδε σώματι κεῖται.

(1) Iliad., I, 202 : Διὸς τέκος, passim.— VIII, v. 38. Hymn. XXVIII, 4-5.

(2) Iliad., I, 308. — Hymn., ibid.

(3) Iliad., passim.— XVI, 233.

(4) Odyss. XIII, v. 213-214 :

ὅςτε καὶ ἄλλους
ἀνθρώπους ἐφορᾷ καὶ τίνυται, ὅςτις ἁμάρτῃ.

(4) Pherecyd. fragm., ed. Alt. Stürz, p. 38.

(5) Stob. Eclog. I, 1.

mensque et intelligentia, Platoni tandem Νοῦς, pater, divinus artifex, Providentia, bonum absolutum, regia demum et verè vivens anima esse videatur (1).

Has si conferamus varias de Jove fabulas et opiniones; in iis aliquid commune nobis occurrit. In omnibus enim tum sapientia et prudentia quæ mentis sunt, tum procreandi, conservandi et regendi vis, tum demum amor et beneficentia, quæ omnia Deo tribuere nemo non potest, aut in media superstitionis caligine pene recondita latent, aut à philosophis plena et aperta in lucem proferuntur.

Hanc autem Jovis naturam, hoc numen pro more diviserunt, unde ex uno simplicique Deo Deorum multitudo effluxit. Hunc, exempli gratiâ, Agoræum, qui eloquentiæ foroque præsideret (2); Hercæum (3), qui focos, domos, hortos, tueretur; Phratrium (4), id est sacrarum congressionum protectorem; Genethliumque (5), procreationis scilicet Deum et principem colebant Athenienses. Erat in Arcadiâ Philii Jovis, Amicitiæ faventis delu-

(1) Plat., de Republic., II, 379.— VII, p. 517.— Timæus, p. 30-38 passim. — Phileb., p. 30.

(2) Plut., de Genio Socratis, Steph., 489, E.

(3) Creuzer, Rel. Ant., t. II, 566.

(4) Plat., Euthyd., p. 302.

(5) Plat., de Legibus, V, p. 729.

brum, in quo Dei signum Baccho simillimum posuerat Polycletus (1). Alipheræ autem Lecheates dicebatur, à græco verbo λέχος, quod Minervam peperisset (2). Hunc salvatorem invocabant Messenii (3), aliique aliis nominibus quæ si omnia referre velim, vix numerandi finem faciam.

Ergo ut sua cuique Minerva, sic suus cuique fuit Græcorum genti Jupiter.

§ V.

Quis et quâ indole fuerit Phidiæ Jupiter Olympius.

Quod de Phidiæ Jove non certò minùs quàm de Minervâ asseveravit Tullius, id est hoc signum ad platonicas rationes (multis antequam suum scripsisset Plato Convivium annis), excogitatum et confectum fuisse, non desunt qui verum censeant et dictitent. Quos inter Quincius noster et Ot. Mullerus inprimis sunt numerandi (4). Hæc autem inter artis toreuticæ principem et philosophum cognatio in quo præcipue consistat quum satis aperte neuter monstraverit, id ut de Minerva, sic quoque de Jove,

(1) Pausan., VIII, 31, 4.

(2) Id., VIII, 26, 6.

(3) Paus., IV, 21, 6.

(4) Quatremère de Quincy, Jupiter Ol., p. 214. — Otfried Müller, de Phidiæ vitâ, commentatio altera, p. 62-63.

enucleare et ad certas redigere rationes mihi in animo est.

Quæ fuit igitur Jovis Olympii forma? Quam in ejus vultu indolem insculptam fuisse credere debemus? Id in nostrâ disquisitione non parvo est adjumento quod de viâ quam secutus est ut suum inveniret Deum, nos Phidias ipse fecit gnaros. Quum enim ab eo sciscitaretur frater ejus Panænus (1) unde Jovis sui forma illi in mentem venisset, respondit ille se, dum Homerum legeret, maxime commotum veram Dei imaginem tanquam effulgentem vidisse his in poetæ versibus :

Ἦ, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον (2).

Ita igitur his tribus Homeri versibus, his dico, non aliis, afflatus erat artifex ut Jovem ipsum sibi videre videretur. At in eâ re totum viri illius declaratur ingenium. Nam, etiamsi celeberrimus omnium sit vates Homerus, tamen non semper optimum et verè Deum nobis Jovem obtulit. Imo Platoni Tullioque assentire nos ratio cogit quum poetam increpant illi, et meritò Deorum regem ad

(1) Strabo, VIII, p. 354.— Plutarch. in Paul. Æmilii vitâ, p. 270. — Valer. Maxim., III, 7.

(2) Iliad. I, v. 528.

similitudinem imbecillitatis humanæ traductum vehementer improbant (1). In Homeri enim Iliade duplex est, ut ita dicam, Jupiter. Alter autem adeò imperfectæ est naturæ ut nullus sit mente sanus homo qui istius se similem esse velit. Namque ab illo in vincula conjectam Junonem (2), et de cœlo dejectum, quòd matri opem ferret, Vulcanum (3) audimus. Illum cum cæteris præliantem Diis, et Pandaro ut fidem violet, ictumque fœdus et inducias rumpat, suadentem accipimus (4). Quem si Jovem effinxisset Phidias, an eum credas Græcorum aliquid adjecturum fuisse religioni (5)?

At omnia hæc quæ summæ sunt plena futilitatis spernit repudiatque Phidias. Alterum autem Jovem, verum dumtaxat, vix adumbratum agnoscit in tribus tantum versibus, per quos haud secus ac per gradus rapido ad Deum fertur ascensu. Quam autem nobis indolem in iis Deus ille præ se fert? Bonus est profecto, paternâque benignitate motus, quippe qui filiæ preces magnâ cum bonitate exaudiat. — Potens, aut, ut rectius dicam, omnipo-

(1) Platon. de Republ., lib. II, 379-380. — Cicer. de Nat. Deor., II, 28.
(2) Iliad., XV, v. 18.
(3) Ibid., I, 588.
(4) Ibid., IV, v. 70.
(5) Quintilien, XII, 10.

quem in Sciade Spartana Lacedæmonii colebant (1); nec Apomyium, id est muscas arcentem, cui sacra faciebant Elei (2), sed Jovem eum effinxit, in cujus numine omnes illi cæteri Joves tanquam involuti continerentur. Namque qui sapiens, potens et bonus est, is quidquid hominibus optimum est dare, quidquid malum arcere, omnia denique prævidere, regere et administrare valet. Ex quo sequitur Jovem Olympium, ita excogitatum, etiamsi id non significaverit artifex, Agoræum tamen, Hercæum, Euanemum, Apomyiumque fuisse, cæterasque omnes quæ sunt majestatis divinæ habuisse dotes.

Itaque nihil aliud nisi ea quæ jam in Jovis vultu expressa deprehendimus, nec in vestitu Dei, nec in habitu, nec in ipsius simulacri parergis indicari Phidias voluerat.

Primùm enim animadvertendum est non stantem, sed sedentem in solio exsculptum fuisse Jovem Olympium (3), quod regis, judicis nec non

(1) Ibid., III, 13, 8.

(2) Paus., V, 14, 1. Φασὶ δὲ Ἡρακλεῖ τῷ Ἀλκμήνης θύοντι ἐν Ὀλυμπίᾳ δι' ὄχλου μάλιστα γενέσθαι τὰς μυίας· ἐξευρόντα οὖν αὐτὸν ἢ καὶ ὑπ' ἄλλου διδαχθέντα Ἀπομυίῳ θῦσαι Διί, καὶ οὕτως ἀποτραπῆναι τὰς μυίας πέραν τοῦ Ἀλφειοῦ.

(3) Pausan. V, 11, 1. Καθέζεται μὲν δὴ ὁ θεὸς ἐν θρόνῳ χρύσου πεποιημένος καὶ ἐλέφαντος.

legum latoris proprium est (1); sicque iterum infinitam ejus declaratam fuisse potestatem.

Deindè, nulla involuta vestimento corporis pars superior ab omnibus aspici poterat, velata autem depicto latebat pars inferior pallio, quòd mente, quæ humanæ naturæ pars est præstantior, Deum concipimus et novimus, sensibus autem, quæ nostri pars est inferior et ad terrestria tantummodò spectans, nec Deum nec invisibilia, sed ea solum percipimus quæ sub oculos cadunt (2).

Utrumque Dei brachium sphinge Thebanum puerum rapiente fulserat artifex (3), ut hoc etiam signo quisque absconditarum rerum scientiam in Deo residere disceret (4).

In parergis denique sceptrum cum aquilâ, victoriam, ipsam ex ebore et auro, et coronam capiti circumjectam addiderat Phidias. At aquilâ sol aut lux, aut intelligentia, aut regia potestas, quòd avis illa sublimi volatu ad altissimas puri ætheris regiones sese ferens, cœlorum regis haberetur sym-

(1) E. David. Jupiter, recherch. etc., tom. II, pag. 567. Visconti, Mus. Pio. Clement., tom. I, p. v, tav. 10. « Siede egli quasi si conviene a sovrano. »

(2) David, l. l.

(3) Pausan. V, 11, 2. Τῶν ποδῶν δὲ ἑκατέρῳ τῶν ἔμπροσθεν παῖδές τε ἐπίκεινται Θηβαίων ὑπὸ σφιγγῶν ἡρπασμένοι, κ. τ. λ.

(4) E. David, l. l., p. 573.

bolum (1); — sceptro necnon Victoriâ vis omnia regendi et mali ubicumque sit arcendi; coronâ denique justitia et bonitas quæ suum cuique tribuit significantur. Quocirca de Jove nostro, ut de Minerva, eum non καθ' ἕκαστον, sed καθ' ὅλου fecisse Phidiam dicere non dubitaverim.

Restat ut illam καθ' ὅλου et pulcherrimam animo naturam in pulcherrimo corpore à Phidiâ positam fuisse ostendamus. Hìc autem conveniunt omnes antiquitatis scriptores eximiam, exquisitissimam, mirandam, quàm maxime Deo dignam Jovis Olympii formam conclamantes. Hìc Tullius in Oratore, hìc Livius, hìc Paulus Æmilius, teste Plutarcho, hìc multi alii quorum admiratio in his Quintiliani verbis mihi tota contineri et summa vi exprimi videtur. « Cujus (Jovis), ait ille, pulchritudo ad« jecisse aliquid etiam receptæ religioni videtur; « adeo majestas operis æquavit Deum. » Eaque erat corporis et vultûs Dei supra verum pulchritudo, adeo perfectum opus, ut Phidiæ artem a Deo ipso comprobatam perhiberent. Nam quum expolito jam simulacro, Jovem ipsum rogavisset artifex ut sibi gratum esse opus signo quodam testaretur, templi pavimentum de cœlo repente tactum est : Αὐτίκα δ' ἐς τοῦτο τοῦ ἐδάφους κατασκῆψαι κεραυνόν

(1) Suidas v. Ζεύς.

φασιν (1). Ex quâ fabulâ quantam apud veteres famam obtinuerit Phidiæ Jupiter Olympius satis superque patere censemus.

At nisi istius colossei simulacri formâ gratiam cum robore conjunctam oculis obtulisset, hanc Jovis Homerici qui mitis est et benignus simul ac omnipotens, veram effigiem præbere non dixissent veteres (2). Quam Phidias mansuetudinem et gratiam non solum mollibus oris divini arridentis leviter lineamentis, ut probabile, sed gratiarum figuris bis in throno ad toreuticæ artis rationes, ut certum est, sigillatis (3), Jovi suum, summum quidem et cœleste, decus induxit.

Quid igitur è nostra de hoc Jove disquisitione concludendum? Nil nisi hunc ita ab artifice excogitatum et exsculptum, 1° ut non privati nec proprii alicui genti numinis, sed καθ' ὅλου Jovis foret imago; 2° ut in eo animi perfecti, id est mente, vi agendi et benignitate præditi, eluceret pulchritudo; 3° ut è roboris leporisque conjunctione et consensu formam hauriret pulcherrimam.

(1) Pausanias, V, 11, 9.

(2) Dio Chrysost., Or. 12, de Dei cognitione, p. 209 : Τὸ πρέπον εἶδος καὶ τὴν ἀξίαν μορφὴν τῆς θεοῦ φύσεως ἐδημιούργησας... κ.τ.λ. — Strabo, lib. VIII, p. 354.

(3) Pausan. V, 11, 7.

§ VI.

De Phidiæ Venere Uraniâ, Amazone et signis quæ in utroque Hecatompedi fastigio posita erant.

Nunc de cæteris quæ satis nota sunt Phidiæ operibus loquendum; quæ, ni fallor, nova mihi, quibus fulciatur sententia mea, argumenta suppeditabunt.

Inter ea, nec multa quidem, quorum nomen ad nos pervenit, primum occurrit hoc Veneris signum ex auro et ebore factum, et altero pede premens testudinem, quod Elide, in Veneris Cœlestis templo, vidit Pausanias (1). Quòd si hoc in ebore Homeri Venerem ita ad voluptatem pronam ut, neglecto conjuge, cum Marte in adulterio congrederetur, effinxisset Phidias, nostro de illo artifice judicio diffidere cogeremur. Hoc autem in opere suî similis remansit, eamdemque quam in Minervâ ac Jove creandis rationem adhibuit. Quod perpaucis manifestum faciam.

« Venus prima, ait Tullius, Cœlo et Die nata; « cujus Elide delubrum vidimus; altera spumâ « procreata, ex quâ et Mercurio Cupidinem secun- « dum natum accepimus; Tertia Jove nata et

(1) Pausan., VI, 25, 1.— Plutarch. Conjugalia præcepta. Steph., 142, D.

« Diona; quæ nupsit Vulcano.... Quarta Syria « Tyroque concepta, quæ Astarte vocatur; quam « Adonidi nupsisse proditum est (1). » — De prima Venere, eam ab aliis et præcipue à Populari discernens dixerat in Convivio Plato : « Πῶς δ' οὐ δύο τὰ θεά; ἡ μὲν γέ πως πρεσβυτέρα καὶ ἀμήτωρ, Οὐρανοῦ θυγάτηρ, ἣν δὴ καὶ Οὐρανίαν ἐπονομάζομεν· ἡ δὲ νεωτέρα, Διὸς καὶ Διώνης ἣν δὴ Πάνδημον καλοῦμεν (2). Fuerunt igitur procul dubio multæ Veneres, sed duæ præsertim, quas Græci colerent; cujus altera, nulli nupta, sine matre creata, Cœlique filia, et quæ Cœlestis inde nomen duxerat; altera autem quæ nata Jove et Dionâ, nupta fuit Vulcano et Popularis vocata. Prioris autem Veneris imaginem à Phidiâ Elide factam tum Tullii, tum Pausaniæ constat testimonio (3).

Et jam quæ fuerit utriusque Veneris indoles et natura è nominibus perspicuum. Sed quantùm inter se discrepent nos Plato in eodem Convivii loco docuit. Cui si fidem adhibeamus, ministrum amorem Venus habet utraque. At Popularis Veneris minister Amor popularis ipse, vulgarisque omnino est, et homines ad vulgaria, imò ad turpia impellit.

(1) De Naturâ Deor., III, 23.

(2) Platon. Conviv., p. 180.— Stob. Eclog. phys., I, 272.

(3) V. quoque Plutarch., Conjugalia præcepta. Steph., 142, D.

Uraniam autem sive Cælestem qui sequitur Amor, ut natu majori, et placidiori ob exstinctum juventutis ardorem, numini paret, non corpora sed animos amat et inprimis nobiles maximèque intelligentiæ et sapientiæ participes animos (1). His addenda Pausaniæ verba dicentis Thebis tres Veneres fuisse quæ adeo vetustæ essent ut ab Harmonia, Cadmi conjuge, dedicatæ traderentur. Harum autem prima, Cœlestis nomine, purum significabat et corporum cupiditate vacantem amorem. Altera autem ob venereos congressus Popularis vocabatur. Tertia, Apostrophiæ nomen habebat quod ab incestis stupris hominum genus averteret (2). Cæterum, Uraniæ pede pressa testudo, quod apud Indos cœleste animal est (3), populari autem adjunctus hircus, lasciva admodum et libidinosa bestia, cujusque Deæ indolem et naturam satis indicabant (4).

Igitur quum menti Phidiæ inter plures duæ saltem occurrerent Veneres, Popularem rejecit, cœlestem contrà cœlo natam, sine matre, nuptiarum expertem, animorumque intelligentiâ et sapientiâ eminentium amantem elegit. Quumque esset

(1) Platon. Conv., p. 181.

(2) Pausan. IX, 16, 3 et 4.

(3) Creuzer, Rel. antiq., trad. fr., t. II, p. 655.

(4) Plutarch. Conjugal. præcepta : Steph., 142, D; Οἰκουρίας σύμβολον ταῖς γυναιξὶ καὶ σιωπῆς Χελώνη.—Paus., VI, 25, 1.

et mente et indole præstantior, hanc pulcherrimo corpore non facere non potuit artifex (1). Ita ut in Venere non minùs quàm in Minervâ effingendâ, eumdem eâdem viâ finem Phidias persecutus sit.

At, dicet forsitan aliquis, quomodo fieri potuit, quùm Phidias in arte suâ peritissimus omnium habitus fuerit et cæteros adeo supereminuerit, ut illius nomine quod nobilitavit sæculum designetur, quomodo fieri potuit ut, quum Ephesi inter quinque celeberrimos artifices, utrius pulcherrima foret Amazonis imago decertaretur, Polycletus primas, Phidias autem secundas solùm obtinuerit (2)? Nonne amazonum indoles virginitate, et bellica virtute, necnon corporis vigore, Minervæ indoli similis huic Phidiæ artis rationi de quà nunc agitur maximè et aptissimè congruebat?... Quæ cur negem nihil habeo. Sed hìc in mente nostrâ sit infixum oportet Phidiam Diis quàm hominibus efficiendis meliorem artificem creditum; Polycletum autem, « quamvis humanæ formæ decus ad« diderit supra verum, nihil ausum ultra leves ge« nas, nec deorum auctoritatem explevisse, illique

(1) Plin. Hist. nat., XXXVI, 5 : Et ipsum Phidiam tradunt sculpsisse marmora, Veneremque ejus esse Romæ in Octaviæ operibus *eximiæ pulchritudinis*.

(2) Plin. Hist. Nat., XXXIV, 8.

« defuisse pondus (1). » Quod si jure dixerit Quintilianus, (cui nemo est apud veteres qui non assentiat) a Phidia non feminam bello et certaminibus nimis gaudentem, non efferam viraginem, sed mente divinâ virginem præditam, et Deam, ut solebat, Dianæ germanam aut Minervæ, majestate cœlestique dignitate venerabilem exsculptam fuisse (2); Polycletum autem, sicut ejus mos erat, puellam supra verum quidem decore et venustate pulchram, sed mortali feminæ similem multò magis fecisse. Uterque igitur hoc in certamine suam servavit laudem, et quòd à Polycleto exsuperatus fuerit Phidias eò major insigniorque, utpote qui nihil nisi divino numine dignum nec excogitare nec sculpere potuerit, mihi esse videtur. Ea tamen fuit ejus ingenii vis, ut vel in humanâ formâ, quamvis eum Deos effingere magis juvaret, neminem nisi Polycletum æmulum habuerit.

Denique, quod mihi ultimum est argumentum, utriusque Hecatompedi fastigii quæ supersunt signa consideranti absolutam eximiæ pulchri-

(1) Quintil. Inst. Or., XII, 10.

(2) Adeò formosa fuit Amazonis quam fecerat Phidias imago, ut illi post Lemniam Minervam secundum adscripserit locum Lucianus : Τί δ' ἄλλο (ἐπῄνεσας) ἢ τὴν Λημνίαν ; καὶ, νὴ Δία, τὴν Ἀμαζόνα, τὴν ἐπερειδομένην τῷ δορατίῳ; Imagines. C. 4. Vide suprà § 1.

tudinis ideam, Platonicâ jam ratione, Phidìam attigisse compertum erit (1).

Principio hâc pulchritudine et formâ quæ nunquam in uno eodemque homine continetur, sed totius generis est, et ideo apud nos generalis, ut apud Platonem καθ' ὅλου dicitur, esse illa simulacra confitendum (2). Quis enim, quamvis juvenis ille formosissimus, quem Ilyssum aut Herculem juniorem appellant, veram corporis humani præbeat speciem : quis unquam ejus similem in viventium numero inveniet? Sic, dum juvenum qui pulchro sunt corpore universum genus ad Ilyssi similitudinem natum videtur, nullus tamen est cujus id simulacrum propria sit veraque imago (3). Nullum igitur, quum hunc fecit, juvenem ante oculos recubantem quem imitaretur habuit Phidias. Sed postquam multos tum in gymnasio aut curriculo luctantes, tum stantes in Ageladæ officina vidisset

(1) Quæ ab ipso Phidiâ facta fuisse simulacra plerisque qui de artifice nostro scripserunt, sed præsertim Quincio, Emerico Davidi, Mulleroque minime videtur dubium.

(2) Quatr. de Quincy, Lettres à Canova, p. 157, 1836. — Ot. Müll., de Parthenonis fastigio Comment. 2 et 3. Vide tabulam ad fasciculi calcem.

(3) Cf. Quatremère de Quincy, Essai sur l'Idéal dans ses applications pratiques aux œuvres de l'imitation, etc., p. 57. Paris. 1837.

athletas, sensim, hujus varii frequentisque spectaculi stimulo mens artificis excitata, ad eximiam pulchritudinis speciem, id est ideam, tandem sese extulit. Quæ via multo magis quàm si ad cujusdam aut hominis, aut etiam perfecti absolutique ab artifice quodam canonis similitudinem manum duxisset, certa erat. Namque Canones et Doryphoros homines faciunt; at pulchritudinis summam ideam, quum nos in lucem edidit, in mente nostra Deus ipse insculpsit. Et, me quidem judice, canones isti quibus uti solent artifices, auxilia tantùm, non autem exemplaria illis esse deberent; nec si doryphorum quemdam contemplando (namque suum florente Phidia nondum forsitan fecerat Polycletus) pulcherrimam corporis humani formam quæsivisset Phidias, non, herclè, perfectas adeo nobis Deorum reliquisset effigies. Ille igitur non καθ' ὅλου solum, sed absolutam quoque in Hecatompedi signis pulchritudinem impressit.

Sed quæ laudamus simulacra animo et mente quæ in illis spirare videtur pulchra sunt in primis. Quod duplici monstrare possum ratione. Et primum, magna vi, magno robore plena miràque florentia valetudine stant, aut recubant, aut agunt. At in iis quæ certant aut sese movent, is est membrorum et corporis totius motus ut ne minimum quidem in illis conatum suspicari liceat. Sic Mi-

nerva, sic Neptunus, sic illa quæ frementes equos cohibet Victoria, divinâ admodum moventur facilitate. Sic Ilyssi, sinistrâ fulti et semet aliquantisper sublevantis ut Minervam Neptunumque luctantes aspiciat, vix corporis pondus manus et brachium ferre videntur. Alii autem cœlicolæ qui sedentes aut recubantes adsunt, eâ mente sunt et et placiditate animi quæ maxime Deos decent.

Ast aliud est quo animi pulchritudo hisin simulacris declaretur. Nullis unquam in artis statuariæ operibus tanta pudicitia, tanta honestas, tantaque castitas eminuit. Sunt ibi Deæ tantæ venustatis et dignitatis, tantique leporis ut tale nihil non solum inveniri in terris, sed vix possit excogitari. Earum tamen nulla nec se pulchram esse novit, nec videri cupit, quod Mullerum non fugit dicentem : « Nullas esse mulieres omni placendi « cura et studio alieniores quàm Phidiæ Deas. » Ex quo efficitur ut eas contemplantis et earum eximiam admirantis formam non sensus, sed animus solum commoveatur, et quod absolutæ summæque pulchritudinis proprium est et peculiare, mens ad supremi numinis sublimes erigatur sedes.

Et nunc quem in Minerva et Jove florentem vigorem cum gratiæ lepore conjunctum ipsâque temperatum fuisse certum est, hunc eumdem in fractis

Hecatompedi marmoribus quis non videat? Nihil tamen est in illis nec rigidi, nec prisci, nec æginetici; nihil quadrati quidem, quod in Polycleti signis, teste Plinio, reprehendebatur (1). Neque ea ambitioso sunt adspectu, sed simplici majestate et eâ dignitate quæ Deorum auctoritatem expleret, eoque pondere quod in Polycleti desiderabatur operibus (2). Nec ea simulacra gratiâ aut lepore carere nemo dicere potest. Imo ea est in illis gratia ut non eam quæsitam ab artifice, sed sponte natam credas. Quo fit ut, etiamsi non ipse Phidias se non nisi numine commotum et afflatum labori incumbere nos monuisset, id satis compertum haberemus. Nam qui venustatem, leporem aut eximiam expolitamque formam nimio cum studio persequitur et, ut ita dicam, aucupatur, eum in affectatam jucunditatem et in hoc sculpendi genus quod scenicum merito vocaretur, incidere necesse est (4). Hoc autem vitium, etsi multorum juvet alliciatque oculos, maximâ curâ fugiendum est; et hoc vitabit ille qui donec adsit Deus, scilicet in

(1) Ot. Mülleri de Phidiæ vitâ Comment. alter., p. 65.

(2) Plin., Hist. Nat, XXXIV, 8. — Winkelmann. Hist. de l'art., trad. fr., t. II. — Ot. Müll. de Phid. Comm. alt., p. 49.

(3) Quintil. Inst. Or., XII, 10.

(4) Themistius. Orator, 25 : De dicendo ex tempore : Χρόνου γε ἐδεῖτο καὶ σχολῆς πλείονος εἰς τὰ ἔργα.

mente toto cum splendore suo eximiæ pulchritudinis effulgeat species, exspectat, nec invitâ, ut aiunt, laborat Minervâ. Quod quidem fecisse Phidiam constat cui tempore, otio, magnâque opus erat tranquillitate, tum ut donec adesset numen exspectaret, tum ut ad ideam, quam afflatus et commotus præsenti deo conceperat, artem et manum aptissime dirigeret.

§ VII.

Quid è rebus supra dictis sequatur.

Quod si nos mens nostra non fefellit, ex his quæ jam diximus sequitur :

1° Phidiam in Deorum naturâ summam residere pulchritudinem credidisse, quippe qui his efficiendis totum ingenium dederit, totumque consumpserit vitæ spatium.

2° Deorum pulchritudinem in eo constare intellexisse quòd pulcherrimum haberent animum, ideoque eos elegisse effingendos Deos qui supra cæteros omnes essent, Jovem scilicet et Minervam, iisque perfectum animum tribuisse.

3° Hoc illi fuisse compertum non hujus aut illius naturam, sed animum quem Deos omnes possidere deceret, non καθ' ἕκαστον, sed καθ' ὅλου animum pulcherrimum esse, et ob eam rem illum Minervam Jovemque iis tantùm præditos fecisse dotibus quæ

cæteras omnes comprehenderent et sine quibus divinum numen nullum esse possit.

4° Phidiam Deorum pulcherrimum animum pulcherrimâ corporis expressisse formâ ; et quùm sine gratiâ et vigore nullum sit pulchrum, nullum formosum corpus, Deorum corpora suorum ità sculpsisse ut nec lepore, nec viribus carerent.

5° Sicque tam divina Deorum imagine ità commovisse hominum mentes et pectora ut eum meritò receptæ aliquid adjecisse religioni dixerit Quintilianus.

Sed quâ viâ, quâ ratione, quâque disciplinâ hunc attigit finem insignis artifex ?

1° Primum athletas Ageladâ duce et magistro, pulchra scilicet sed vigore magis quàm præsenti mente et animi dotibus corpora sculpsit Phidias.

2° Minervam deindè sed agentem præsertim et bellicâ vi præditam effecit.

3° Quum jam maturâ esset ætate, Minervam excogitavit in Parthenone dedicatam : hanc autem sapientiâ et prudentiâ, maximâque intelligentiâ non minus quam agendi et vincendi potentiâ valentem videri voluit.

4° Tandem exsul apud Eleos (1), senex quidem,

(1) Philochor. in Schol. ad Aristoph. Pacem, v. 605. — Quatrem. de Quincy, Jup. Olymp. Vid. suprà, p. 6.

sed viridi senectute, quum pleno foret ingenio, Jovem intelligentem, omnipotentem et bonum edidit, quem nullus unquam æmulatus est.

5° Ut autem optima, perfecta, Diisque digna forent opera, non mortalia corpora, sed in mente insitam æternæ pulchritudinis effigiem contemplabatur, donec numine jam propiore dei afflatus et commotus, veram videret et imitari posset Deorum effigiem.

§ VIII.

Comparatur Platonis de Pulchro doctrina cum Phidiæ sculpendi rationibus.

Recentioribus annis adeò explicata, enucleata, vulgataque fuit tum ab illustrissimo Dialogorum interprete, tum eruditissimorum operâ virorum Platonis de æternâ pulchritudine doctrina, ut minime novâ luce indigeat. Attamen quum nisi in promptu sit, haud facile ejus doctrinæ cum Phidiacis Deos effingendi rationibus institui possit comparatio, divini magistri eâ de re placita breviter memorare et adumbrare nobis non videtur supervacaneum.

Primum in dialogis, Deum inter et absolutam pulchritudinem ne minimum quidem interesse nemo est qui nesciat. Quod multis et variis locis

apertissime manifestum legitur. Postquam enim dixit Plato Deum bonum absolutum esse (1), pulchri speciem et essentiam in boni ipsius essentiâ infusam et quodam modo immersam jacere asserit (2). Imo boni, pulchri, verique quas vocat ideas nihil nisi quod *divinum* nuncupamus illi videntur esse (3). Denique, ne vel levissimâ sua ipsius de pulchri naturâ sententia involuta caligine lateat, hoc in Phædro statuit : pulchri, boni, verique ideas in Deo ipso inesse, et Deum hoc solum verum esse Deum quod cum iis ejus natura penitus sit juncta (4). Ita ut summa pulchritudo Deus ipse sit, nec esse non possit. Hoc igitur Phidiæ Platonique primum commune est, quòd Deus et summa æternaque pulchritudo iis unum et idem esse videantur.

Illi autem, de qua divinum in modum loquitur, pulchritudini, in Convivio nullam esse formam quæ sub sensum cadat, nec vultum, nec manus, nihil denique quod sit corporis, vatibus admodum similis Plato canit; neque hanc unquam in corpore, sed

(1) De Republica II, p. 379 ; VII, p. 517.

(2) Phileb., p. 64 : νῦν δὲ καταπέφευγεν ἡμᾶς ἡ τἀγαθοῦ δύναμις εἰς τὴν τοῦ καλοῦ φύσιν.

(3) Phædr., p. 146 : Τὸ δὲ θεῖον καλὸν, σοφὸν, ἀγαθὸν καὶ πᾶν ὅ τι τοιοῦτο.

(4) Ibid., p. 249 : Πρὸς οἷς περ ὁ θεὸς ὢν θεῖός ἐστι.

in mente et in animo tantum residere docet. Quâ si careat vel formosissimum corpus, deforme ac turpe hoc esse oportet; quam autem si contineat et oris lineamentis oculisque exprimat vultus vel maxime deformis, hunc cœlesti quodam effulgere splendore videas (1). Idque Socrati accidisse apud Platonem narrat Alcibiades : quamvis enim Sileni speciem oculis referret Sophronisci filius, tam sapienti temperantique erat animo ut illius deformitatis oblitus, hunc, non secus ac pulcherrimus omnium fuisset, quisque miraretur (2). In hoc autem Platonem assentiri perspicuum est Phidiæ, qui mentis et animi pulchritudinem simulacris quæ faciebat imprimere enitebatur.

Animi pulchritudo in tribus, judice Platone, vero scilicet, bono et mensurâ sive modo quem ξύμμετρον vocat, consistit (3). At, ut bonus est et invidiâ expertissimus Platonis Deus, quidcumque in se perfecti est hujus mundum participem efficit (4). Ex quo sequitur ut bonum, mensurâ plenum et felicissimum animal sit mundus (5). Quum autem talem informat mundum summus divinusque arti-

(1) Convivium, p. 210.
(2) Ibid., 215.
(3) Philebus, p. 64.
(4) Timæus, p. 29, 30.
(5) Ibid., p. 34.

fex, ideas, ad quarum similitudinem omnia fingit, novit intelligitque. Mentem habet igitur et intelligentiam. At quum rerum universitatem in ordine, ideas intuens, ponit, agit Deus profecto. Ergo vim agendi habet Platonis Deus. Denique quùm invidia sit expers, quùm expoliti viventisque mundi spectaculo gaudeat (1), bonus est. Ergo vim habet et amandi et gaudendi, felicitatemque dandi necnon sentiendi. Sic tribus excellentissimis dotibus Deum suum præditum Plato voluit esse. Hæc autem tria eadem Minervæ et Jovi tribuerat Phidias, et in hoc iterum philosophum et artificem planè convenisse perspicuum est.

At si ad veri, boni, mensuræque, ut Platoni placuit, similitudinem factum est quidquid exsistit, ea tria sunt omnibus maxime communia rebus, nec ea immeritò τὰ καθ' ὅλου nuncupavit philosophus. Sed communia sunt quoque maxime universis hominibus et animis hæc tria, è quibus tanquam ex æterno et triplici fonte verum, bonum, pulchrumque defluunt, mens scilicet, vis agendi et vis amandi quâ, ut ait ipse Plato, ut pulchra dicamus et faciamus impellimur. Καθ' ὅλου in primis sunt igitur eæ animi dotes sine quibus nec Deus nec homo esse potest. Nec tamen credas me cen-

(1) Tim., pag. 34.

sere Platonis Dei naturam in his tantùm consistere vanis et cogitatione ab omni re separatis speciebus quæ à scholasticis *universalia* vocabantur. Nihil sunt omnino universalia ; Deus autem Platonis est, et vivit, æternùmque vivet. Quùm tria quæ divini numinis animo tribuit ille καθ' ὅλου nomine designat, illa significat exemplaria esse quorum imaginem et naturam nihil est quod pro natura sua non imitetur. Phidiam autem nonne vidimus Jovi Minervæque quod omnibus tum Jovibus, tum Minervis Græciæ commune foret tribuentem ?

Sine corpore Deum esse, et in eo quidem maxime laudandus, Plato existimat (1). Pulchra autem corpora, dummodo in iis pulcher exprimatur animus et spiret, sine libidinosa cupidine contemplantem et sensim καθ' ὅλου pulchritudinem concipientem, hunc ad æternam eximiæ pulchritudinis ideam quam olim in cœlo intuebamur, sed cujus in terram delapsi obliti sumus, dicit rursus evehi posse (2). Ita ut, non aliter ac Jovis Minervæque, nec non Uraniæ Veneris formâ receptæ aliquid adjecit religioni Phidias, sic in suâ de ideis doctrinâ, pulchritudinis adspectu quæ in animo intelligenti et sapienti splendeat, nos tanquam certissima viâ

(1) Convivium, p. 211 ; Phædr., p. 247.

(2) Convivium, p. 212 ; Phædr., p. 251-252.

ad res divinas reduci posse, ideòque debere Plato docuerit.

Nonne igitur æquo jure dicet aliquis hoc primum Phidiæ debuisse Plato quòd quæcumque de pulchritudine scripsit, « ille non intelligendi solùm « sed etiam dicendi gravissimus auctor et ma- « gister (1), » hæc in Phidiæ Deorum vultu expressa et ut ita dicam sculpta invenerit, ita tamen ut ad intelligendum penitùs Phidiæ ingenium ingenio Platonis opus fuerit.

Sed præter eximiæ pulchritudinis eburneam imaginem, hoc alterum Phidiæ Plato debuit quòd ab illo quâ viâ ad summæ pulchritudinis ideam perveniatur didicit. Quid enim in Convivio scriptum legimus? Eum scilicet quicumque vult hunc optimum maximeque optandum assequi finem, primùm quamdam humani corporis et vultus pulchritudinem intueri debere, sed quam citissimè et sine ullâ cupidine, et ex eâ ad omnium corporum decoris ideam sese conferre; inde autem ad animi pulchritudinem, quæ corporis pulchritudine multò præstantiòr est, evadere; inde ad id decoris genus quod in hominum nitet laudandis egregiisque facinoribus, quibus collata corporum venustas minimi prorsus videbitur esse pretii; ab actis autem ad intelligentiam scientiarumque pulchritudinem pro-

(1) Cicer. Orator, III.

gredi et ascendere; quò cum fuerit elatus, illius oculis subito præsens aderit æterna ipsa quæ non nata est, nec unquam peribit, quæ nec crescit nec minuitur; cui nec est videnda forma, nec vultus, nec manus; quæ tandem, immota et suimet semper similis, nihil nisi Deus ipse est pulchritudo. Cujus ad aspectum ita commovebitur et divino afflabitur numine, ut ex illius mente et animo, miro quodam proventu, non virtutum species, sed vera sinceraque nascatur virtus (1).

Quòd si nunc de Platone ad Phidiam nos referamus, ejusque primis ab annis ad senectutem totum per vitæ spatium vestigia sequamur, pene hos eosdem per gradus quos numeravit ipse philosophus, artificem nostrum ad ultimam artis suæ metam venisse patebit. Principio enim in Ageladæ ergasterio athletarum imaginibus fabricandis incubuit, sicque pulchrorum non mente quidem et animo, sed viribus tantum et valetudine corporum formæ studuit. Mox autem ad heroas inter quos Miltiadem invenimus, Deosque et in primis ad Minervam, id est, ad animi decus, effingendos intendit. Minervam autem ipsam Promachum et Aream primùm, præsertim scilicet agendi vi præ-

(1) Plato, Convivium, p. 212 : Τίκτειν οὐκ εἴδωλα ἀρετῆς . . .
ἀλλ' ἀληθῆ, . . . κ. τ. λ.

ditam et ea pulchritudine quam actorum et facinorum esse dicit Plato, effecit. Deinde, à maximæ Deæ virtute et facinoribus, ad ipsius prudentiam et intelligentiam progrediente ætate sese evexit, inque Parthenonis Minervæ vultu hanc, quæ scientiis a Platone assignatur, pulchritudinem impressit cum virginitate et virtute conjunctam. Quid autem illi tum restabat, nisi ut in ipso Olympi limine jam sedens et propiore Dei afflatus numine, Deorum regem ipsum, sicque αὐτὸ καθ' αὐτὸ καλόν contemplaretur, et à cœlo in terram artis suæ miraculo deduceret?

Sed hæc quidem hactenùs. Nunc autem concludere nos liceat è Phidiæ simulacris verissimam necnon magnificam admodum, quam de summa absolutaque pulchritudine in Convivio scripsit, à Platone haustam fuisse doctrinam, illo tamen eodemque modo quo Phidias ipse ab Homero Jovem suum accepisset.

Vidi ac perlegi,

Lutetiæ Parisiorum, a. d. V id. octobr. ann. M DCCC LII.
Facultatis Litterarum in Academia Parisiensi decanus,

J. Vict. LE CLERC.

Typis mandetur,

CAYX.

Pariensis Academiæ Rector.

ditam et ea pulchritudine quam actorum et facinorum esse dicit Plato, effecit. Deinde, à maximæ Deæ virtute et facinoribus, ad ipsius prudentiam et intelligentiam progrediente ætate sese evexit, inque Parthenonis Minervæ vultu hanc, quæ scientiis a Platone assignatur, pulchritudinem impressit cum virginitate et virtute conjunctam. Quid autem illi tum restabat, nisi ut in ipso Olympi limine jam sedens et propiore Dei afflatus numine, Deorum regem ipsum, sicque αὐτὸ καθ' αὐτὸ καλόν contemplaretur, et à cœlo in terram artis suæ miraculo deduceret?

Sed hæc quidem hactenùs. Nunc autem concludere nos liceat è Phidiæ simulacris verissimam necnon magnificam admodum, quam de summa absolutaque pulchritudine in Convivio scripsit, à Platone haustam fuisse doctrinam, illo tamen eodemque modo quo Phidias ipse ab Homero Jovem suum accepisset.

Vidi ac perlegi,

Lutetiæ Parisiorum, a. d. V id. octobr. ann. M DCCC LII.
Facultatis Litterarum in Academia Parisiensi decanus,

J. Vict. LE CLERC.

Typis mandetur,

CAYX.

Pariensis Academiæ Rector.

